

A FÖLDRAJZTUDOMÁNY ÁLTALÁNOS ELVI KÉRDÉSEI

PÉCSI MÁRTON

Társaságunk eredményességét, céljának elérését mindenkor csak az egymásért végzett kollektív társadalmi munka biztosíthatja. Ez utóbbi mottó jelenlegi, különös jelentőségére kívánok néhány, számunkra most alapvetőnek tűnő gondolatot kihangsúlyozni a földrajz, a földrajzi szakma, a Földrajzi Társaságunk közeljövőbeli tevékenysége, eredményessége és jobb megbecsülése érdekében.

Társaságunk jelenlegi vezetősége tisztségét 1980 óta két perióduson át csaknem változatlan összetételben végzi a közgyűlés megbízásából. Szervezeti kereteinek száma (vidéki osztályok és szakosztályi munkacsoportok, érdi Földrajzi Múzeum) örvendően megnövekedett, a földrajzi intézményhálózat (új főiskolai, egyetemi intézmények, a Regionális Kutatások Központja és részlegei) látványosan gyarapodott. E mennyiségi fejlődéssel ellentétben a földrajz és tanítása a felsőfokú, a közép-, az általános iskolai oktatásban a tantervi reformok következtében — bár eltérő mértékben — csökkent, illetve számottevően visszaszorult. Ezek a látszólag, de a valóságban is egymásnak ellentmondó folyamatok olyan évtizedben következtek be, amelyre egyre súlyosbodó kül- és belföldi gazdasági, társadalmi és belpolitikai válsághelyzet a jellemző, kapkodva keresve a kibontakozás módozatait.

Problémáink nagy része közismert, a hazai és nemzetközi közélet számos területén krízis jellegű. Ez alkalommal a tudomány és az oktatás krízisének néhány fontos aspektusára kívánom a figyelmet fordítani elsősorban a földrajz jövője, szakmája és tanítása szempontjából. Tudatában kell lennünk annak, hogy ez a törekvésünk közvetlenül "csoportérdeket" is szolgál. Ám nyomban hozzá kell tennem azt is, hogy e "csoportnak", szakmának az érdeke csak az összmagyar társadalom érdekének szolgálatán keresztül tud realizálódni. Sajnos, az ilyen értelemben vett érdeknek, érdekeltiségnek, az egymásra való figyelésnek, az egymásért való és az egyéni felelősségérzetnek jelentős mértékű hiányában szenvedünk. Az ilyen hiányosság nemcsak a társadalmunk egyes rétegei, csoportjai, hanem a földrajzi szakmán belül is számottevően megmutatkozik. Ezt a körülményt az általános közélet és a saját szakmánk krízishelyzete egyik alapvető okának vélem.

Közös érdekeltségünk és felelősségünk jelentőségét szem előtt tartva (már) az 1981. évi, Szegeden rendezett közgyűlésünkön, és azt követően több ilyen alkalommal is hangsúlyoztuk és szorgalmaztuk azt, hogy a Földrajzi Társaságnak és a földrajzi szakma intézményeinek olyan témák és irányzatok megvalósításán kell együttesen munkálkodniuk, amelyek a földrajznak mind tudományos és közéleti, mind pedig közoktatási-közművelődési szerepét megtartják, sőt megnövelik.

Ez irányban való törekvésnek, munkálkodásnak ugyan nem voltunk teljesen híjának, sokakban még a jó szándék is megvolt, de mindez mégsem vált kellő mértékben hatékonnyá. A krízishelyzet nem csökkent, sőt tartósan fennáll mind a földrajzi kutatás-

ban, mind pedig az oktatásban. Ennek látható és hangoztatott jelei mindennaposak és sokunk előtt ismeretes. A földrajz iránt a mai közélet a korábbtól jelentősen eltérő, új igényeket támasztott, és az új feladatok megoldásában való részvállalást vár.

A földrajz helye, tudományos, oktatási, kulturális feladatköre

A földrajzzal és annak tartalmával szemben, illetve az annak érdekében álló számos kritikus kérdés közül nézetem szerint az egyik legalapvetőbb: mire vállalkozzék vagy mire vállalkozhat ma a földrajz a hazai tudomány és a közélet szolgálatában?

Ennek megválaszolása természetesen több tényező függvénye, ez alkalommal csupán néhány elsődleges feltételt vehetünk figyelembe.

1. A földrajz relatíve kis szakma, képviselőinek száma hazánkban a pedagógus társadalomnak kb. 1%-a, míg az összes tudományos kutatók között csupán 0,6 – 0,8%-ban részesedik.

2. A földrajz művelőinek alapképzettsége szerfölött differenciált.

3. A "kis szakma" jelentősége időről-időre változik, elismertsége, szerepe a társadalmi elvárásoktól és az azokra adott válaszok eredményétől, kutatásától függ mindenkor és mindenütt.

4. A földrajz tartalma, témaköre, módszerei és szemlélete is egyre gyakrabban változik, bővül, ill. specializálódik.

E körülményeket figyelembe véve, és a földrajz évezredek tapasztalatait, hagyományait is mérlegelve véleményem szerint a földrajznak korábban is volt és a jövőben is megmarad legalábbis három fő feladatköre:

1. A földrajznak minden korban volt és marad az az *általános és fundamentális feladatköre*, amely új földismeretek szerzésére irányul a természet, a műszaki építés, a társadalom és gazdaság, a közigazgatás és a politikai szféráról. Ide sorolandónak tartjuk a kutatási módszerek, elvek és eszközök kifejlesztését is.

2. A földrajznak mindig volt és lesz ún. *aktuális, vagy aktualizált gyakorlati jellegű feladatköre*, amely az előbb jelzett ismeretek alapján a mindenkori osztársadalmi igényeknek megfelelően realizálódik. Ez a feladatköre változik a leggyorsabban, mely részben *specializálódó* tudományágazati irányzatokat, részben, ill. esetenként több földrajzi tényezőt értékelő komplex irányzatot foglal magába. Az aktuális feladatkör gyakori változására többek közül a földrajzi környezet szemlélet átalakulásaira példának hozzuk fel a két világháború közötti (1940 – 1945) időszakot, amikor az állam revizionista politikájának szolgálata állt előtérben. 1950 – 1980 között a szocialista állam politikai és gazdasági törekvéseinek szolgálata a domináló szemlélet.

Jellegzetessége a három feladatkörnek az egymásra épülés, az egymásra való hatás, visszahatás szükségessége.

A nyolcvanas évektől kezdődően – úgy vélem – az új irányú földrajzi környezet-felfogás és szemlélet, az életminőség és környezetminőség változásának a vizsgálata és értelmezése, a környezetvédelem szolgálata kell, hogy előtérbe kerüljön a hazai földrajz művelésében is.

3. A földrajznak évezredek óta volt és marad is újlagosan meghatározott *kulturális* – *közművelődési feladatköre*, amely a széles közérdek számára nyújt ismereteket, élményeket a Földön, a térben, a világban, a térképen való tájékozódásban. Az ilyen nélkülözhetetlen szükségleteknek a kielégítése a társadalmi-gazdasági céloktól, kulturális igényektől függően ugyancsak gyorsan változik, és az oktatáson, tömegkommunikációs eszközökön, irodalmi alkotásokon, tankönyveken, térképeken és egyéb eszközökön keresztül stb. realizálódik.

E három típusú feladatkör művelése elsősorban a geográfus szakma képviselőire vár. De nyomban hozzá kell tennem, hogy e bonyolult és sokoldalú feladatokban több tudományág – főleg a geotudományok –, több más szakma, köztük pl. a tömegkommunikáció művelői is részt vesznek. Felhasználásra és szintetizálásra kerülnek más tudományágak eredményei és eszközei is a földrajz mindhárom említett területén. Ez a gyakorlat több tudományágnál, és más oktatási tantárgyak esetében is célszerűnek, szokásosnak bizonyult.

– Ismételten hangsúlyozzuk, hogy az említett három földrajzi feladatkör tartalma, egymáshoz való viszonyuk és szerepük súlya a földrajz története során számottevően, olykor gyökeresen változott, de változni fog a jövőben is. Az egymástól való merítés, a harmonizáló egyensúly kívánatos volna, ez azonban gyakran csak rövid időre áll fenn.

– A változás végbemehet az új ismeretek és módszerek hirtelen gyarapodásával, reformok és forradalmak útján, amelyek a tudomány, a technika, a társadalom, a gazdaság stb. átalakulásával állnak szoros kapcsolatban. Ilyen változások pedig jelen századunkban minden korábbihoz képest a leggyakoribbak és a legmélyebbre hatóbbak voltak.

– Ezek a gyors feladat- és igényváltozások, amelyek a földrajz témaköreinek – mindhárom említett típus esetében – csaknem páratlan kiszélesedésével is együttjártak, számtalan innovációs nehézség, metodikai és más pozicionális zavarok okozóivá is váltak. Mindezek a körülmények eleinte időszakos, majd újabban állandósuló krízishelyzetet okoztak a földrajz művelésében és az oktatásban, ismeretterjesztésben egyaránt.

Az elmúlt négy évtized folyamán a földrajz feladatának (értsd: kutatás, oktatás, közművelődés) és tartalmának szükségszerű változásaival az MFT közgyűlésein, valamint folyóiratában, a *Földrajzi Közleményekben* elődeim, magam és mások is, több helyen és több ízben foglalkoztunk.

Jellemző volt ilyen tekintetben az ötvenes évek első fele, amikor is vissza-visszatérően a szocialista társadalom és államépítés céljait szolgáló marxista szemléletű földrajz tartalmának, kutatási céljainak megfogalmazása, ill. ez irányzat művelésének, oktatásának, tanításának módozatai álltak az érdeklődés homlokterében.

A gyökeresen új szemléletű metodológiai kérdések tisztázása, mely az akkori társadalmi igényből szükségszerűen fakadt, hosszú évtizedre lekötötték a földrajz amúgy sem nagyszámú művelőit. Ez kétségtelenül ütemvesztést, és olyan tekintetben okozott hátrányt, hogy a geográfia aktív művelői csak kevés figyelmet és kapacitást tudtak fordítani a magyar föld és társadalom építésével kapcsolatos újkeletű földrajzi fel-

adatok vizsgálatára. Pedig a gazdasági-társadalmi átalakulás gyors ütemével együttjáró nehézségek, torzulások egy részének leküzdése, ill. az erőforrások, az új termelő- és településhelyek ésszerűbb megválasztása, felhasználása érdekében földrajzi kutatásokra alapozott javaslatokra is nagy szükség lett volna.

Bár a földrajz új műfaji kialakítása és főleg oktatástartalma, szemlélete és módszereinek megalapozása — szolid eredmények alapján — a 60-as évek elejéig stabilizálódott, de ezt követően az évtized végétől erősen sematizálódott. A gyorsan szaporodó új kutatáseredményekből, hazai és nemzetközi új felismerésekből és módszerekből, ill. szemléleti irányokból, néhány kivételével, csak lassan, alig, vagy egyáltalán nem ment át az oktatási anyagokba.

De a mintegy 100 főt számláló hazai professzionista geográfus kutató és egyetemi oktató sem volt potenciálisan képes követni azokat az új kutatási irányokat, ill. művelni mindazokat a témaköröket, amelyeket a szaporodó társadalmi igények támasztottak tudományunk képviselőivel szemben. A feszítettségek állandósulása, sőt fokozódása növekvő krízishelyzetet teremtett a hazai geográfiában is.

E krízishelyzet a mai földrajzban — melyet több más tényező is elmélyített — legalább két oldalú:

a) A krízis megnyilvánul a földrajz tartalma, kutatási szemlélete, irányzatai (specializálódása) és módszerei, eszközei megválasztásában, intézményei és kutatási feladatai felaprózódásában stb. Tehát a felaprózódás, az egymásra nem figyelés krízisében van a földrajz a fundamentális és az aktuális (gyakorlati) fő feladatok megválasztása, súlyozása és koordinálása vonatkozásában egyaránt. Az adott helyzetben a célra irányuló *speciális*, ill. *komplex szintetizált* földrajzi kutatási irányzatok helyes arányainak kijelölésében, értelmezésében is hiányzik (a felelősségteljes) a szükséges mérleget. A kutatások aktualitását gyakran a rövid távú megbízásos munkák várása, ill. vállalása motiválja. Az új, hatékonyabb irányzatokat megalapozó kutatások — kellő kapacitás híján — nagyon elhúzódnak, a következmény további lépésvetés.

b) A krízis másik oldalát a *földrajz mint tantárgy* tartalmának, szemléletének és módszereinek elmaradása, elmerevedése képezi a gyorsan változó gazdasági-társadalmi igényekhez képest. Ezen a közelmúlt tantervi reformja sem tudott lényegileg segíteni a főleg adminisztratív és nem tartalmi jellegű intézkedéseivel.

A több oldalról is hangoztatott elmaradás a földrajzoktatási, tanítási anyagban — úgy tűnik — a mennyiségi és minőségi információk közlésének, a mai követelményekhez való aránytalanságából fakad.

Lehet, hogy ez a helyzet nem minden földrajzi könyvben, műhelyben van így. Mégis a tantárgyi ismeretközlés a földrajzi környezetet, annak különböző rangú és típusú részeinek, egységeinek az átalakulását döntően mennyiségi módszerekkel írja le és jellemzi.

A mai kor azonban elsősorban a környezetminőséget, az életminőséget és ezek változásait bemutató és értékelő ismeretek adását igényli, melyhez a legszükségesebb mennyiségi adatok felhasználása csupán eszköz, a változások motorja működésének, hatásának és ütemének értékeléséhez, minősítéséhez. Az ilyen tartalmat favorizáló oktatáshoz ma egészen új alapú szemléletre, szintetizált adatokra, mérőszámokra,

más szakmákból származó információkra, modern módszerekre (modellekre) kell támaszkodni. Ezek jószerivel a korábbi tankönyvekből még hiányoznak, ezért az új információkat folyóiratokból, friss kiadványokból kell megszerezni.

Mit képes nyújtani ehhez a tantárgyi megújuláshoz a földrajztudomány?

A válasz nem egyszerű, és nem lehet deklaratív jellegű. Ezért ez alkalommal a legszükségesebb teendőket fogalmazhatjuk meg: a feladatvállalások kollektív vitafórumokon kell, hogy mielőbb létrejöjjenek, mégpedig a "földrajz szakma" egészének képviselői körében.

1. Legáltalánosabbnak, egyúttal legalapvetőbbnek tartom azt, hogy *a magyar földrajznak mielőbb meg kell keresni, és vállalni azokat a legcélravezetőbb témaköröket, amelyekkel a mai és a jövő földrajza, ill. a társadalom érdekében várhatóan a legeredményesebben dolgozhatunk.* Természetesen erőnket, lehetőségeinket mérlegelve témaszelekcióval, preferálással és megfelelő ütemezéssel is kell számolni.

2. Ajánljuk, ill. javasoljuk, hogy a Magyar Földrajzi Társaság osztályai és szakosztályai, ill. a "földrajz szakma" valamennyi intézményes műhelye és fóruma közelesen és ismételten tűzze napirendjére, vitassa meg — megfelelő előkészítés alapján — a "földrajz krízishelyzetének" jellegét, készüljenek megoldást elősegítő elemzések, tanulmányok, speciális és általános ajánlások, javaslatok, ill. vállalások.

3. A harmadik téziscsomagként — ez nem fontossági sorrendet jelent — a feltett kérdésünkre: "Mit képes nyújtani a tantárgyi megújuláshoz a földrajztudomány?" ez alkalommal néhány kezdeti, praktikus javaslat megtételére vállalkozhatom:

A földrajztudomány aktív művelőihez fordulok (dolgozzanak bármely kutatóhelyen, felsőoktatásban vagy már gyakorlati feladatokra létesített intézményekben): kutató- és feldolgozó munkájuk eredményeinek azon részeit, amelyek a földrajz modern tanításában hasznosíthatók, ill. hasznosítani kell, külön is emeljék ki, ill. foglalják össze a jövőben. A földrajzi kutatások tantárgyi alkalmazása is a gyakorlatot szolgálja. Az aktuális célból készült legtöbb földrajzi feldolgozásnak főbb eredményeit is lehet, sőt kell alkalmazni a tantárgy oktatásában. Ennek az elvárásnak, ill. ilyen feladatvállalásnak a teljesítése a kutatás eredményességét, felhasználhatósága értékét megnöveli, mely a szerzőnek is és a földrajznak is erősíti a presztizsét.

E cél elérésében a tudományos közlemények szerzőit, a folyóiratok és más földrajzi kiadványok szerkesztősege, a minősítő bizottságok, a lektorok, de a földrajzi szakma egészének közegyetértése is segítheti és inspirálhatja.

E tekintetben különös figyelmet érdemes fordítani azon földrajzi kiadványaink — monográfiák, szakkönyvek — szerkesztésére és kiadására, amelyek jelentős mértékben az oktatás, a közművelődés céljait is hivatottak szolgálni, de nehéz vagy igen körülményes kihámozni belőlük azokat az eredményeket, módszereket vagy szemléletet, amelyeket a tantárgyunkban alkalmazni szükséges lenne. E fontos tartalmi igénynek a realizálódásához persze műfaji, metodikai javaslatok és eljárások is — a kölcsönös érdekek alapján — kialakításra várnak.

4. Végül, de nem utolsó sorban a földrajz tantárgyi megújításához — a fenti követelmények alapján és az előbbi pontokban javasolt elvárások mellett — maguknak az oktatásban részt vevő tanároknak a felelősségtudatára és a legaktívabb közreműködé-

sére kell számítanunk. Ma már egyik szakmában sem lehet azt gondolni vagy elvárni, hogy a megszerzett diploma kielégítő jogosítványt nyújt egy életre vagy akár egy évtizedre a földrajz megkívánt szinten és tartalommal való tanításához. A legújabb keletű egyetemi, főiskolai diploma is csak bizonyos készségeket és alapokat ad meg a földrajz tanításához. A felsőfokú oktatás anyaga is többnyire jelentős késéssel követi a földrajz néhány újabb és főbb irányzatát. Különböző okokból kifolyólag nem gyakori a kellő odafigyelés a különböző földrajzi műhelyek eredményeire. A tankönyvek, sőt a tanári segédkönyvek is túlnyomóan kijelentő mondatokban íródtak, s nem adnak hírt ellentétes felfogásokról, tendenciákról, mert — úgymond — csak a "kikristályosodott", biztos eredményeket, tételeket lehet tanítani. Ez a felfogás a földrajz tanításában gyakran káros lehet.

Alapvetően szükséges kiszélesíteni a földrajztanárok szervezett továbbképzésének és állandó önképzésének lehetőségét. Ennek módzataira megoldásokat kell javasolni, ill. keresni az MFT saját fórumai és rendezvényei keretében is. Megfelelő modern taneszközök, (tan)könyvek és folyóiratok használata, feldolgozása nélkül nem lehet színvonalas földrajzot tanítani. A földrajzi folyóiratokat a tanárok alig olvassák, nagyon kevés az egyéni előfizető, a Földrajzi Közleményeknél is alig haladja meg az egy-két százat. Az iskolák nagyobb részének könyvtárából is hiányzik. Ezt azzal indokolni, hogy a földrajzi folyóiratok a tantárgyi anyag oktatásához kevés témát nyújtanak, ma már nem lehet, mert a Földrajzi Közlemények minden évfolyamában van olyan cikk, amely az oktatási anyaghoz közvetlen felhasználható, közvetve pedig az "egyéb" tudományos cikkek, monográfiák is fontos tájékoztatásul szolgálhatnak a tanítási anyaghoz elvi, módszertani vagy szemléleti szempontokon túl is. Többek között megemlítem pl. a Magyarország tájföldrajza monográfia sorozatot, mely már öt nagy tájunkról adott részletes minősítést. Ezek és más hasonló munkák mind nélkülözhetetlenek az ország földrajzának tanításához, így legalább minden iskola könyvtárában és a tanár kezében kellene lenniük.

Hogy a hazai tudományos kutatások: cikkek, monográfiák, könyvek mit képesek nyújtani új eredményeikből a tantárgyi oktatás számára, azt közgyűlésünk és vándorgyűlésünk néhány előadásával és a kapcsolódó poszterkiállítással is törekszünk bemutatni.

Ugyancsak példaként kívánok bemutatni — az előbbi mellett — olyan nemzetközi jelentőségű és hazai vonatkozású kutatási eredményt is, mely a *földismeret általános — fundamentális — irányzatához* és feladatköréhez tartozik. A földrajzi környezet és éghajlata természetes okokból való változásai, globális ciklusos változások üteme ma újból és praktikus okokból is a tudományos prognóziskutatás homlokterébe került. Korábban, az 1930 — 40-es években a *MILANKOVIC* és *BACSAK* által kidolgozott asztronómiai elméletet évtizedeken át kételkedve fogadta a nemzetközi tudomány. Ám az elmélet megalapozottságát, hitelességét a legújabb keletű kutatások igazolják. Akárcsak *WEGENER* elméletét a kontinensek vándorlásáról hösszú évtizedekig legalábbis kételkedve fogadták és csak a 60-as, 70-es évek mélytengeri kutatáseredményei alapján kidolgozott lemeztectonikai modellben került elfogadásra, ill. igazolásra. Nagyon hasonló a *MILANKOVIC — BACSAK*-féle pleisztocén klímakalendárium verifikálása is,

amely jórészt szintén a mélytengeri üledékek beható vizsgálata és a szárazföldi löszös üledéksorok párhuzamos vizsgálata eredményeként valósulhatott meg.

Mindenesetre a földrajztanításban is meg kell tanulni és különböztetni az ún. földrajzi törvényszerűségek, összefüggések és a valószínű folyamatbekövetkezések közötti különbségeket. Kiszámítható, konkrét törvények a földrajztanítás feladatkörében főleg csak a geometriai, mechanikai, fizikai tényezők és folyamatok összefüggéseiből vonhatók le. Az egyéb (kémiai, biológiai, társadalmi, politikai) tényezők összefüggései és egymásra hatásuk annyira összetett, hogy azokat tágabb értelemben vett törvényszerűségnek vagy jobbra csupán sztohasztikus, statisztikus összefüggéseknek minősíthetjük. A földrajz sokrétű tényezőkkel dolgozik, a földrajzi minősítések gyakran igénylik a kísérleti modellek és változatok felállítását, az egymással ellentétben álló tényezők, lehetőségek rendszerelvű végiggondolását, a dialektikus gondolkodás módszereinek alkalmazását. A földrajz tehát nem lehet az axiómákra való nevelés iskolája; ellenkezőleg, az ellentétes hatások konzekvenciáinak a mérlegelése megköveteli a különböző minősítési változatok elemzését. Az ilyen elvi, módszertani felfogásban az eltérő vélemények és megközelítési módok ismertetése, gyakorlása is beletartozik.

Úgy tűnik, vannak olyan nézetek, ill. álláspontok, amelyek a földrajz szakma váltságát, krízishelyzetét nem tekintik eléggé súlyosnak, vagy olyan természetes folyamatnak tartják, amely ahogyan jött, elmúlik. Az ilyen vélemények a szükséges kibontakozás lehetőségét lassítják, az elmaradást tartósíthatják, és már nem is merem tovább részletezni a várható konzekvenciákat.

1. táblázat

A FÖLDRAJZ KÖRE

Művelői	Alkalmazói	Oktatói, tanítói	Ismeretterjesztői
150	100	6000	több ezren

*A földrajz relatíve kis-közepes szakma
a pedagógusok, ill. tudományos kutatók 0,8 – 1,0%-a*

Jelentősége térben-időben változó

*Szerepe függ a társadalom elvárásaitól és az arra
irányuló válaszoktól, vállalkozásoktól*

*Mire vállalkozott korábban, és mire
vállalkozzék ma a földrajz?*

A földrajznak mindig volt és marad is legalább három fő feladatköre

1. Fundamentális
2. Aktuális
3. Kulturális (orientációs)

1. A fundamentális feladatköre

Új tudományos földismeretek szerzése:

- természeti—műszaki;
- gazdasági-társadalmi-kulturális;
- politikai-adminisztrációs szférákból;
- földrajzkutatás módszerei köréből

2. Aktuális feladatköre

- a társadalmi-gazdasági-politikai igényű résztényezőik;
- speciális irányú résztényezőik; (pl. termőhely-, munkamegosztás-kutatás stb.)
- komplex jellegű, több földrajzi tényező hatás- vagy eredményvizsgálata (pl. földrajzi környezetszemlélet, értékelés, világnézetformálás)

3. Kulturális (orientációs) feladatköre

- a mindenkori hon- és földismeret tanítása (a földön, térben, térképen való tájékozódás)
- élményszerzés a Földről, iskolán kívüli közművelődés
- Mindhárom típusú feladatkör tartalma, szerepe, szolgálata, egymáshoz való viszonya számottevően változott, és változnia is kell.
- A változások oka: fejlődés, reform, forradalom

IRODALOM

- Pécsi M. 1979: A földrajzi környezet új szemléletű értelmezése és értékelése. — Földr. Közl. 27. (103). 1 — 3. 17 — 27.
- Pécsi M. 1982: A földrajz oktatási, közművelődési és kutatási feladatainak főbb irányjai a 80-as évekre. — Földr. Közl. 30. (106.) 3. 206 — 211.
- Pécsi M. 1984: A földrajzi környezet értelmezése és a környezeti hatások értékelése a gazdaságfejlesztés szolgálatában. — Földr. Közl. 32. (108) 4. 309 — 313.
- Pécsi M. 1987: A földrajz és a geográfiai kutatások időszerű kérdései Magyarországon. — Földr. Közl. 35. (111.) 3 — 4. 113 — 121.